

KISS-PETŐ APOR*

Diákok és diákélet a Kolozsvári Jezsuita Kollégiumban

E tanulmány célja a 16–17. századi Kolozsvári Jezsuita Kollégium (gimnázium és akadémia) diákságának a bemutatása. A kérdés kvantitatív és kvalitatív szempontok szerint egyaránt tárgyalható, bemutatva a diákság létszámát és összetételét, annak változásait, valamint a korabeli diákéletet, az intézményben folyó szellemi és hitéleti tevékenységet. A jezsuiták kolozsvári oktató munkája messze túlmutat az előbb említett időintervallumon, ugyanakkor ez alkalommal csak az intézmény működésének első és második korszakával foglalkozom, annak a történelmi kornak a felvázolásával, melyben kibontakozott és működött.

A fő téma tárgyalása előtt érdemes először áttekinteni az intézmény történetét. A jezsuita gimnázium 1579-ben nyílt meg Kolozsmonostoron, a volt bencés rendház épületében, azonban már 1581-ben Kolozsvárra költözött, a Farkas utcai volt ferences rendházba. Alapítója Báthory István erdélyi fejedelem volt, a kollégium létrehozása tulajdonképpen az ő érdekérvényesítő képességének köszönhető – mint a későbbiekben még látni fogjuk, a katolikus Báthory szerepe kulcsfontosságú volt az intézmény működése szempontjából. 1585-ben történt az akadémiai szárny megnyitása. A kolozsvári egyetem két karral kezdte meg a működését: bölcsészet- és hittudományival, ugyanis a katolikus megújulás időszakában ez a két terület illeszkedett bele a jezsuiták egyetemalapítási hullámának célkitűzéseibe. Az iskola fenntartása érdekében Báthory hat falut adományozott a jezsuita rendháznak, és így az intézménykomplexum gazdasági egységként is funkcionált (BÍRÓ 1945, 3–4, 9; SZÖGI–VARGA 2011, 32–41).

Mindemellett az akadémia nem működhetett sokáig, ugyanis 1588-ban – Báthory István halála után – az erdélyi országgyűlés kitiltotta a jezsuitákat a fejedelemség területéről. Noha a gimnáziumot már 1595-ben, az akadémiát pedig 1598-ban újranyithatták a jezsuiták, a tanítás a későbbiekben sem volt zavartalan. A rendház épületét 1603-ban Kolozsvár protestáns lakossága kifosztotta és megrongálta, majd 1605-ben a rendet ismét kitiltották Erdélyből. Ezzel a kolozsvári jezsuita egyetem bezárta kapuit. Bár a gimnázium a rend újbóli visszatepedése után, 1618-ban ismét megnyílt, az oktatás folytatására csak Kolozsmonostoron kaptak engedélyt. Itt tartózkodtak egészen 1665-ig, amikor is a török veszély miatt a jezsuiták kérelmére, hosszas huzavona után Kolozsvár előljárósága engedélyezte számukra a városba való beköltözést. Az intézmény története innentől kezdve folyamatosnak tekinthető,

* egyetemi hallgató, Szegedi Tudományegyetem – Kaszap István Jezsuita Szakkollégium

1698-ban akadémiai rangját is visszakapta, noha 1773-ban vezetését – a jezsuita rend feloszlátása után – a piaristák kapták meg (BÍRÓ 1945, 3–4, 9–10; SZÖGI-VARGA 2011, 56–68, 76–80, 87–93).

A jezsuita kollégiumi diákság létszámát tekintve megállapíthatjuk, hogy megnyitásokor viszonylag alacsony volt, az intézménynek az első tanévben mintegy ötven diákja volt, ugyanakkor a rendházban nagyjából húsz jezsuita élt, ami viszont tisztes számnak tekinthető. A kezdeti kis létszám hamarosan jelentős gyarapodásnak indult, ugyanis 1585-ben, az akadémia megnyitásokor már nagyjából kétszáz diák tanult Kolozsváron. A diáklétszám a későbbiekben, az iskola többszörös bezáratása és költözése miatt meglehetősen rapszodikusán változott, ugyanakkor gyorsan regenerálódni tudott. 1599-ben, azaz a jezsuiták első kitiltása és visszatelepedése után a tanulók száma már háromszázötven volt, a rendházban élő jezsuiták pedig huszonnyolcan voltak (SZÖGI-VARGA 2011, 34, 39–40, 62). 1640 körül – tehát a középfokú intézmény második kolozsmonostori korszakában – ismét csak nagyjából száz diákot számlált a gimnázium, ami az elkövetkező évtizedre százharminc-száznegyvenre, az 1680-as évekre százötven-százhatvanra, 1697-re pedig nagyjából kétszázra emelkedett (SZÖGI-VARGA 2011, 86, 92–93).

A tanulók összetételét három aspektus szerint tudjuk vizsgálni: etnikai, társadalmi és vallási szempontból. Mivel részletes adatokkal csak a 17. századtól rendelkezünk, az elemzés erre a korszakra vonatkozik, ugyanakkor valószínűsíthetjük, hogy – a létszámadatok változását figyelembe véve – arányait tekintve hasonló volt a helyzet az intézmény első korszakában is.

A kollégiumban lakó diákok döntő többsége, mintegy 97%-a magyar származású volt. Legtöbbjük a közeli vidékekről verbuválódott, a magyar diákok mintegy 80%-a székelyföldi volt, kb. 7%-uk pedig Kolozs megyei. Rajtuk kívül kevés, de statisztikailag releváns számú román tanult a kollégiumban. Szászok – egy-két kivételtől eltekintve – egyáltalán nem jártak Kolozsvárra, mivel a szászság saját, fejlett oktatási hálózattal rendelkezett. Fontos kiemelni, hogy az elemzésben a székelyeket etnikailag a magyarság alá soroltuk, azonban a vizsgált korszakban politikai szempontból az Erdélyi Fejedelemségen belül önálló nemzetet alkottak, széleskörű autonómiával. Társadalmi szempontból a diákok mintegy 75%-a nemes volt, ám anyagi helyzetüket tekintve ez rendkívül heterogén csoportot jelentett a dúsgazdag arisztokratasarjaktól kezdve a vagyontalan kisnemesekig. A „hétszilvafásokhoz” hasonló helyzetben voltak a kollektív nemességet élvező, de gyakran szerény életkörülmények közül jövő közszekelyek, akik különösképp igyekeztek a tanulásban élen járni (SZÖGI-VARGA 2011, 94–96).

Annak ellenére, hogy a kolozsvári kollégium jezsuita, azaz katolikus fenntartású volt, a tanulás lehetősége a más felekezetekhez tartozók előtt is nyitva állt, mellyel éltek is, ugyanis a diákok mintegy negyede protestáns volt, de volt köztük néhány ortodox is (SZÖGI-VARGA 2011, 42–43). A jezsuiták vallási toleranciáját és okos pasztorációját mutatja, hogy leszögezték: a nem katolikus diákokat egyáltalán nem

szabad vallásilag háborgatni és a felekezetváltással traktálni, a páterek csak példamutató életvitelükkel szolgálhatják a katolicizmus ügyét (BÍRÓ 1933, 20). Ennek a csendes misszióknak lett az eredménye, hogy a kollégium kezdeti időszakában, 1588-ig mintegy hatvanan saját akaratukból katolizáltak. Az áttérő kolozsvári diákok között találjuk a kálvinista hitben nevelkedett Pázmány Pétert is, akiből később esztergomi érsek és bíboros lett. Amint azt a jezsuiták leírták, az erdélyi nemesség körében nem kis ellenérzést váltott ki, hogy gyermekeik közül sokan elhagyták családjuk vallását, sőt sok esetben még szüleiket is igyekeztek befolyásolni. A jezsuita rend kiűzetésében ezek az esetek is nagy szerepet játszottak (VERESS 1921, 19–21).

A diákok mindennapjairól – a gimnáziumról legalábbis, hiszen az akadémia rövid fennállása nem engedi meg hasonló elemzések megfogalmazását – elmondhatjuk, hogy alapvetően három pillér köré épült: tanulmányi, hitéleti és társadalmi. A tanrend a klasszikus (ógörög, latin) műveltségen alapult, mely a jezsuiták által saját koruk igényeihez szabott modern oktatási szemlélettel párosult. Az aktivitás növelése érdekében a frontális tanórákon kívül a diákok önképzőköröket is vezettek, ahol egymást tanították, valamint például latin beszédmondó alkalmakon vettek részt, ami a klasszikus műveltség interpretálását segítette. A tanulás megfelelő színvonalához a jezsuiták gazdag könyvtárat rendeztek be, amely a rendház 1603-as feldúlása ellenére nagyobbrészt érintetlenül átvészelte a pusztítást, noha a könyvtárlományt a jezsuiták több különböző helyre menekítették, míg végül a 17. században visszakerültek a kolozsmonostori gimnázium épületébe (SZÖGI-VARGA 2011, 43–48).

A diákság megszerzett tudását a társadalom, főképp a városi nyilvánosság felé is igyekezett kamatoztatni: színelőadásokat, disputákat (hitvitákat) rendeztek, melyeket bárki meghallgathatott. Népszerű és nagy figyelmet kiváltó események voltak ezek a város életében, főképp azért, mert ezek a Nyugat-Európában már jól ismert és kedvelt műfajok Erdélyben ekkor, a jezsuiták közvetítésével jelentek meg. Az első nyílt színelőadást és disputát már 1581-ben, azaz a gimnázium alapításakor megrendezték, és a továbbiakban is rendszeresek maradtak, a diákok még az országgyűlések ideje alatt is felléptek (BÍRÓ 1931, 13–14). A kollégium önszerveződését, kezdeményezőkézségét, valamint érdekérvényesítését szolgálta, hogy a diákság saját tagjai közül önkormányzatot választott, melynek élén a prefektus állt. Az öregdiákok szintén saját szervezettel rendelkeztek, nem megfélemlítve egykori alma materükről, és életük során támogatva azt (SZÖGI-VARGA 2011, 80).

A kollégiumi hitélet legmarkánsabb szervezeti formái az ún. társulatok vagy más néven kongregációk voltak, melyeket egy-egy jezsuita páter vezetett mint prézes, a többi tisztséget mind a diákok töltötték be. Ezekből a társulatokból 1587-től kezdődően kettőt jegyeznek Kolozsváron: a Mária Kongregációt és a Krisztus Teste Kongregációt. Nevüket olvasva látható, hogy egy-egy, a katolikusok által megbecsült hittitokra, Krisztus édesanyjára és az Eucharisziára utalnak, ezáltal identitásindikátorként szolgáltak a protestantizmus terjedésének időszakában. A társulat működése

különböző kollégium- és városbeli liturgikus alkalmak szervezésére, az ezekben való részvételre, valamint karitatív cselekedetekre (pl. szegénygondozás) fókuszált. Saját kápolnával is rendelkeztek, melyben a szentmisék és egyéb szertartások mellett a diákok például flagelláltak, azaz ostorozták is magukat – a szónak legkevésbé sem az átvitt, hanem szó szerinti értelmében (SZÖGI-VARGA 2011, 81–85).

A Mária Kongregációhoz (vagy teljes nevén *Sodalitas Reginae Angelorum*, azaz Angyalok Királynője Társulat) való csatlakozás a katolikus diákok számára tulajdonképpen automatikusnak számított, 1641–1698 között 1230 tagja volt. A diákok nevének, valamint személyes adatainak közzétételével és feldolgozásával Varga Júlia foglalkozott 2007-ben megjelent kötetében (VARGA 2007). Ezzel szemben a Krisztus Teste Kongregációba már lényegesen kevesebben tartoztak, ugyanis ennek a társulatnak „külön előírása a gyakori áldozás: ide a Szent Szűz Kongregáció tagjai közül a legkipróbáltabbakat vettük fel” (VERESS 1921, 19–21) – jelenti a kolozsvári jezsuiták 1588-ban. A rend komoly gondot fordított rá, hogy a magas színvonalú oktatást, valamint a hitéletbe való aktív bekapcsolódást ne csak azoknak tegyék lehetővé, akik a papi vagy szerzetesi pályát választották, hanem azoknak is, akik nem kívántak klerikussá válni, mivel hitvallásuk szerint a Katolikus Egyháznak a hívő világi értelmiségiekre is éppoly nagy szüksége van (VERESS 1921, 19–21).

Báthory István fejedelem halálával az erdélyi katolicizmus elveszítette legfontosabb és legbefolyásosabb pártfogóját, így helyzete meglehetősen nehéz volt, az elvben vallásszabadságot hirdető fejedelemségben rendszeresek voltak a katolikusokkal szembeni inzultusok (BÍRÓ 1933, 16–17, 28). Különösen igaz ez Kolozsvárra, ahol a protestantizmus három felekezete, az evangélikus, a református és az unitárius élt egymás mellett. Utóbbiak – Erdélyben páratlan módon – abszolút többségbe kerültek, így a város kulturális élete és vezető rétege az unitarizmus szellemi befolyása alatt állt (SZÖGI-VARGA 2011, 34–35). Mindezt jól megvilágítja báró Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című 1736-os munkájában. A szerző a jezsuita kollégium diákja volt a 17. század végén. A vallási helyzet előtte is hasonló volt – csakhogy a korábbi időszakokról nem rendelkezünk ilyen részletességű forrással. Apor Péter így emlékezik meg a katolikus vallásgyakorlat viszontagságairól és egy Kolozsváron tartott húsvéti feltámadási körmenetükről:

Nem vala más semmi egyéb processiót¹ járnunk az városban benn szabad, hanem húsvét előtt való szombaton estve nyolc órakeresurrectiókor² az Vágner házáig, ott egy kút vala, csak éppen az kútig. És az míg az császár öfelsége militiája Erdélyben bé nem jöve,³ noha az fejedelem németjei

1 Jelentése: körmenet.

2 Jelentése: feltámadás, azaz a nagyszombaton végzett feltámadási körmenet.

3 Azaz amíg az Erdélyi Fejedelemség nem került a Habsburgok uralma alá.

az Venerabilét⁴ körüljárták, mégis az monstrántiavivő⁵ pátert az más valláson levők meghajigálták kővel, fával, sőt tudom, hogy az páter kezit is bottal megütötték. (APOR 1978, 160–161).

A diákok alapvetően két konviktusban voltak elszállásolva: a gazdagabb, jellemzően nemesi származású diákok a papképző szeminárium épületében lakhattak, míg a szegényebbek külön épületben, a Szentháromság konviktusban. A jezsuiták nagy gondot fordítottak az oktatás szociális jellegére, ezt mutatja, hogy a szegény sorsú diákok – némi többletmunka fejében – ingyen tanulhattak. Ezért cserébe sokan ún. szolgadiákként ténykedtek, ami azt jelentette, hogy egy gazdag diák számára segédkeztek, illetve ellátták annak házimunkáit. Az előkelő diákoknak ugyanakkor fizetniük kellett az oktatásért, emellett családjuktól a jezsuiták kimondatlanul is elvárták, hogy saját gyermekeik támogatásán kívül adományokkal segítsék az iskola fenntartását, ezért cserébe az ifjak ellátását helyben biztosították (BÍRÓ 1931, 10–13; BÍRÓ 1933, 10–14; SZÖGI–VARGA 2011, 53–54).

A szegényebb diákoknak azonban sok esetben maguknak kellett gondoskodniuk a megélhetésükről, melyet a városban végzett adománygyűjtésekkel valósították meg. Ennek során házról házra járva, a lakókat énekekkel vagy rövid színdarabokkal szórakoztatták, melyért cserébe pénz- vagy természetbeli honoráriumot kaptak. Ezt kántálásnak nevezték, ugyanakkor Apor Péter megjegyzi róla, hogy a kántálás tulajdonképp csak hangzatosabb megnevezése a koldulásnak (APOR 1978, 151; SZÖGI–VARGA 2011, 80). Mindemellett fontos kiemelni, hogy a legtöbb tanuló számára ezek a kellemetlenségek, extra erőfeszítések eltörpültek az ingyenes oktatás és ezáltal a társadalmi felemelkedés mindennél kívánatosabb lehetősége mellett. Különösképp, hogy a jezsuita gimnáziumba való beiratkozás megnyitotta a diákok számára az utat az európai tudományosság felé. Ennek legáltalánosabb módja a peregrináció, azaz a külföldi egyetemeken való továbbtanulási lehetőség volt, mellyel főképp a papi és szerzetesi hivatást választók éltek (SZÖGI–VARGA 2011, 56–57, 96–98).

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a Kolozsvári Jezsuita Kollégium zaklatott működése ellenére kiemelkedő szerepet játszott a 16–17. századi Erdély oktatási rendszerében, s fejlett tanulmányi rendjével, a környék egyetlen hatosztályos gimnáziumaként összegyűjtötte a korabeli Erdély tanulni vágyó ifjúságát. A kollégium égisze alatt működő Báthory-akadémia, noha csak néhány évig működhetett, a maga korában az egyetlen magyar egyetem volt (SZÖGI–VARGA 2011, 68–69, 93–101), és ha áttételesen is, de mintául szolgált a később alapított magyar felsőoktatási intézmények számára.

4 Jelentése: tiszteletre méltó, itt értsd: tiszteendő atya, a papok megszólítása.

5 A monstrancia az Eucharisztia ünnepélyes és nyilvános bemutatására és hordozására használatos liturgikus edény.

Bibliográfia

- APOR Péter (1978), *Metamorphosis Transylvaniae*, Budapest, Kriterion Könyvkiadó
- BÍRÓ Vencel (1931), *A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében*, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt.
- BÍRÓ Vencel (1933), *Báthory István fejedelem*, Kolozsvár, Gloria Könyvnyomda
- BÍRÓ Vencel (1945), *A Kolozsvári Jezsuita Egyetem szervezete és építkezései a XVIII. században*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület
- SZÖGI László – VARGA Júlia (2011), *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története I. rész. A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581–1872*, Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó
- VARGA Júlia (2007), *A Kolozsvári Jezsuita Gimnázium és Akadémia hallgatósága 1641–1773 (1784)*, Budapest, MTA Egyetemtörténeti Albizottsága – ELTE Levéltára
- VERESS Endre (1921), *Jézus Társasága évkönyveinek jelentései a Báthoryak korabeli erdélyi ügyekről (1579–1613)*, Budapest – Veszprém, Institutum Fontium Historicorum Hungariae – Egyházmegyei Nyomda